

Wetenschapsfilosofie als grensganger

Respons op “De blinde vlek van de filosofie” van René Boomkens

Jan-Willem Romeijn

Wat is de rol van academische filosofie, en heeft die nog enige relevantie voor het maatschappelijke debat of voor een begrip van ons eigen leven? In dit kritische commentaar wil ik antwoord geven op die vragen, en ze contrasteren met antwoorden uit de bijdrage van René Boomkens.

Heel toepasselijk en inzichtgevend is de verwijzing, in de inleiding van Boomkens' stuk, naar de “Centrale Interfaculteit”, die merkwaardige aanduiding voor de plaats van filosofie tussen de wetenschappen. Tot mijn teleurstelling luidt de laatste zin van de inleiding echter: “Die tijd [van de Centrale Interfaculteit] ligt nu achter ons”. Wat mij betreft is de gedachte dat filosofie centraal tussen de wetenschappen staat nog springlevend, en nog net zo waardevol als voorheen. Daarvoor zijn bovendien in het stuk van Boomkens zelf allerlei aanwijzingen te vinden. Zijn stelling dat een filosoof een grensganger moet zijn, iemand die bestaande kaders kan overstijgen, wordt volgens mij door veel academisch filosofen onderschreven. Ik ben om die reden optimistisch over de academische wijsbegeerte.

In de conversie van Centrale Interfaculteiten naar faculteiten Wijsbegeerte ziet Boomkens het beginpunt van een verwetenschappelijking van de filosofie, waarin die filosofie in zekere zin tot, wat Kuhn noemt, “normal science” werd omgevormd en haar grensgangerskarakter verloor. Nu is er zeker futiele en pietluttige filosofie. Onvermijdelijk wordt ook filosofisch werk soms myopisch en geheel binnen bestaande kaders uitgevoerd. Maar voor de goede verstaander wemelt het in de academisch wijsbegeerte van ontwikkelingen waarin precies dat wat Boomkens kenmerkend vindt voor goede filosofie, voorop staat. Goed historisch onderzoek ontwricht juist steeds onze blik op eerdere denkers, en plaatst die denkers in een nieuw licht. En goed systematisch onderzoek bekritiseert de bestaande wetenschappelijke en maatschappelijke kaders, demonteert de vaste begrippenstelsels, wijst de vooronderstellingen erin aan, en bevraagt de metafysica die erin verscholen ligt. De boeken van bijvoorbeeld Nancy Cartwright (1999), John Dupré (1993), Bas van Fraassen (2008), Sandra Mitchell (2003) en Sabina Leonelli (2016) illustreren dat binnen mijn eigen vakgebied. Maar de lijst is veel langer, gaat ook langer terug, en zal legio namen bevatten uit de historische studie van de filosofie.

Zoals bekend stelde Kuhn de dichotomie van “normal” en “revolutionary science” veel te scherp, en dat geldt wat mij betreft ook voor Boomkens' onderscheid tussen academische en “ware”

filosofie. De al te scherpe scheiding is mogelijk het resultaat van gebrekkige informatie; dat komt geregeld terug in polemieken tussen analyserende en literair geörienteerde filosofen. Zo duikt ook af en toe nog het idee op dat de sociologische kijk van wetenschap zich slecht verstaat met de analytische studie daarvan, of dat subjectivisme, pragmatisme en politieke motieven buiten het analytische beeld van wetenschap worden gehouden. De alom gewaardeerde studies van bijvoorbeeld Heather Douglas (2009), Lorraine Daston en Peter Galison (2007), en Ian Hacking (1999) spreken dat tegen maar ook hier is de lijst langer. Zulke studies zijn niet geschreven in de literaire en publieksgerichte stijl die Boomkens voorstaat maar zij zoeken wel degelijk de rafelranden en gekke hoekjes van het wetenschappelijke denken op.

In zijn bijdrage stelt Boomkens verder dat de filosoof een plaatsvervanger en een grensganger kan zijn, en dat ben ik hartgrondig met hem eens. Het sluit precies aan op wat mij zelf in de wetenschapsfilosofie motiveert en bezighoudt, zoals ik dat in mijn oratie (beschikbaar op mijn [website](#)) nader omschrijf. Een meerderheid van wetenschapsfilosofen, waaronder ikzelf, zoekt het contact met wetenschappers – archeologen, psychiaters, psychologen, klimatologen, statistici, rechtswetenschappers, sociologen – en soms ook met partijen buiten de academie, zoals rechtbanken, musea, sportverenigingen, en ondernemingen. In die contacten treden filosofen vaak op als een soort consulent: ze plaatsen geaccepteerde ordeningsschema's, praktijken en redeneervormen in wijsgerig perspectief en koppelen dat aan normatieve evaluatie en advies. Soms leidt dat tot suggesties voor kleine verbeteringen, soms tot fundamentele kritiek op de grondslag van een vakgebied, en het voorstel om radicaal van perspectief te wisselen. Zo hebben in de afgelopen jaren de gedragseconomie, de evolutietheorie en de kosmologie van filosofische inzichten geprofiteerd. Misschien zijn zulke concrete filosofische interventies slechts een druppel op een gloeiende plaat. Misschien zijn ze te weinig toegankelijk of herkenbaar voor een breed publiek. En misschien hebben ze een onvoldoende radicaal karakter. Maar het zijn in elk geval geslaagde pogingen om de academische wijsbegeerte buiten de eigen kring van waarde te maken.

Ik verzet me nadrukkelijk tegen de suggestie dat zulke pogingen gebukt gaan onder de “mix van sciëntisme en bedrijfsmatigheid”, zoals Boomkens die in de academische filosofie ontwaart. Die suggestie is ongelukkig, juist omdat het zo gemakkelijk is om het één met het ander te verwarren. Er bestaat bij de overheid en in de samenleving een brede en wat mij betreft legitieme behoefte aan betekenisvol en toepasbaar academisch onderzoek. Maar die behoefte is in de laatste jaren vermengd geraakt met een grimmiger roep om economische relevantie en conformisme aan een dominante en behoudende ideologie. De eerlijke pogingen van filosofen om, in de geest van de

Centrale Interfaculteit, het contact met wetenschap en samenleving op te zoeken mogen niet verward worden met het opportunistisch meewapperen in de huidige politieke wind.

Tot slot denk ik dat Boomkens doorschiet in zijn aanbevelingen wanneer hij de grensganger en de plaatsvervanger laat plaatsmaken voor de etnograaf, die “niet meer met een antwoord of een oplossing komt” maar “uitzicht biedt op een probleemverschuiving”. Begrijp me goed: het streven om de bestaande kaders te onttakelen juich ik toe, en ook de “ironische betrokkenheid” waarover Boomkens spreekt, lijkt me precies goed. Maar in de hierboven beschreven concrete gevallen moet het voor een filosoof toch mogelijk zijn om met een oplossing of een verbetering te komen. En om die verbetering of oplossing aan te brengen, zal zo’n filosoof de taal van de wetenschapper en beleidsmaker serieus moeten nemen. Ik vrees dat veel tot de verbeelding sprekende, literair schrijvende filosofen hun afstand tot de praktijk zo hebben uitvergroot dat hun betrokkenheid onherkenbaar is geworden, zodat hun kritiek te gemakkelijk door de bekritiseerden terzijde kan worden geschoven. Analytische vaardigheden en gedegen achtergrondkennis lijken mij in het contact met wetenschappers en beleidsmakers een beter uitgangspunt voor samenwerking, ook al verliezen filosofen daarmee iets van hun *rock ‘n roll* en revolutionair potentieel.

De academische filosofie slaagt er wat mij betreft dus wel in om een rol te vervullen tussen de wetenschappen en maatschappelijke partijen in. Maar Boomkens’ betoog legt ook de vinger op een sterk verbonden onderwerp: de afwezigheid in de academische filosofie van onderzoek naar de directe, tijdgebonden, alledaagse ervaring, naar het “leiden van een leven”, zoals Lear het kennelijk uitdrukt. De kritiek van Boomkens op de academische filosofie kan misschien pas goed op waarde worden geschat wanneer die “eigenaardigheid” van ons leven in het verhaal betrokken wordt.

Het klopt dat de academische filosofie op dit gebied een slag moet maken, net zoals de wetenschappen zelf. Dat kritiekpunt is sinds Husserls Crisis van de Europese Wetenschappen bekend. En heden is die niet minder actueel, integendeel. Toch gloort ook hier hoop voor de academische, analyserende, wetenschappelijke filosofie. Zoals ik betoogde in mijn oratie, biedt juist de analyserende filosofie ons een kans om de wetenschappelijke en professionele kennis terug te leiden tot onszelf, tot onze directe ervaring en het “leiden van een leven”. Een analytische inslag biedt ons die kans omdat ze ons uiteindelijk met lege handen zal achterlaten, omdat ze in zekere zin niets substantieels te bieden heeft. In de door Boomkens zo gewraakte logische analyse van onze kennis komen we oog in oog te staan met de vooronderstellingen die we gemaakt hebben om tot kennis te komen. De radicaal persoonsgebonden en cultuurspecifieke component van wetenschappelijke theorie en maatschappelijke praktijk wordt juist door de analyse ervan zichtbaar gemaakt, en daarmee ook vatbaar gemaakt voor kritiek. De archeologische methode van

Foucault en de analytische methode van van Fraassen bieden beide zicht op de interne structuur van ons in theorie verpakte leven. Van Fraassen wijst ons net als Foucault op het feit dat wetenschappelijke kennis altijd vanuit een voorondersteld perspectief tot stand komt. Beide reiken ons middelen aan om ons eigen perspectief en ons eigen leven kritisch te bezien.

Het voert te ver om de parallellen hier nader uit te werken. Liever concentreer ik mij op het sluitstuk van Boomkens' betoog, waarin hij voorstellen doet om het "leiden van een leven" in het midden van het wijsgerige curriculum te plaatsen. Geschiedenis van de filosofie, logica, kentheorie en wetenschapsfilosofie kunnen het beste als hulpdisciplines worden opgevat, zo betoogt Boomkens, of als specialisme voor de liefhebber. Ik neem de karakterisering van hulpdiscipline graag als geuzennaam over. Maar wat mij betreft staan hulpdisciplines juist in het hart van de opleiding. In het ideale geval slagen we erin studenten allerlei manieren van denken bij te brengen, analytisch, fenomenologisch, historiserend, enzovoorts, zonder dat we al te veel substantieels dicteren. We reiken studenten dan de middelen aan om kritisch en substantieel tegen ons in te gaan, en vervolgens kritisch naar hun eigen perspectief en leven te kijken.

Dat heeft het bijkomende voordeel dat we ons ontdoen van een vorm van wijsbegeerte waarin *big men*, de doorgaans mannelijke autoriteiten die school maakten en een schare van bewonderaars om zich heen verzamelden, centraal staan. Want die wijsgerige vorm ligt helaas op de loer wanneer de ervaring van het eigen leven een hoofdrol gaat spelen. De nadruk op de nauwgezetheid, helderheid en daarmee communiceerbaarheid van filosofische inzichten heeft daarentegen een democratiserende en anti-autoritaire werking. Intellectuele openheid en sociale mobiliteit vallen, zo vrees ik, minder te verwachten van een literair georiënteerde onderzoekscultuur, waarin smaak en mode de kwaliteitsoordelen bepalen. De nadruk daarop werkt in de hand dat wie je kent bepalend is voor je succes, in plaats van wat je kent en hoe goed precies.

In het stuk van Boomkens kan ik veel herkennen dat mij in de academische filosofie boeit: wijsbegeerte als ideeënmotor voor de wetenschappen, en wijsbegeerte als middel om onszelf te onderzoeken. Het geeft me te denken dat mijn idealen voor de filosofie zo dicht bij die van Boomkens lijken te liggen maar dat wij zo verschillend denken over de kansen die de academische filosofie heeft bij het verwezenlijken daarvan. Ik hoop van harte dat ik gelijk krijg. En ik wens Boomkens toe dat hij, immers gezeten op een academische leerstoel, dat ook hoopt.

Referenties

- Nancy Cartwright (1999), *The Dappled World: A Study of the Boundaries of Science*, Cambridge University Press
- Lorraine Daston and Peter Galison (2007), *Objectivity*, MIT press
- Heather Douglas (2009), *Science, policy, and the value-free ideal*, University of Pittsburgh Press
- John Dupré (1993), *The Disorder of Things: Metaphysical Foundations of the Disunity of Science*, Harvard University Press
- Ian Hacking (1999), *The Social Construction of What?*, Harvard University Press
- Bas van Fraassen (2008), *Scientific Representation*, Oxford University Press
- Sabina Leonelli (2016), *Data-Centric Biology: A Philosophical Study*, Chicago, IL, Chicago University Press, 2016
- Sandra Mitchell (2003), *Biological Complexity and Integrative Pluralism*, Cambridge University Press
- Jan-Willem Romeijn (2013), *Filosofie voor de Wetenschappen*, Rijksuniversiteit Groningen, beschikbaar via http://www.philos.rug.nl/~romeyn/paper/2013_romeijn_-_oratie.pdf

Over de auteur

Jan-Willem Romeijn is hoogleraar Wetenschapsfilosofie aan de Faculteit Wijsbegeerte in Groningen. In zijn werk combineert hij filosofie met een breed scala aan wetenschappen, waaronder wiskunde, psychiatrie, archeologie, muzikwetenschap, natuurkunde en psychologie.